

לכידות חברתית ועתיד ישראל

כעת, כאשר החברה הישראלית ניצבת כולה בצומת גורלי בין התקווה של התחזקות והסכנה של התפוררות, על החברה האזרחית, עמותות ופילנתרופיה כאחד, להתגייס במלוא עוצמתן ויצירתיותן למשימה

מאת: מייק פרשקר - הקרן המשפחתית על-שם תד אריסון, ושרון דויטש נדיר - קרן בלום

יולי 2021 – מבט לאחור על שמונה עשר חודשי טלטלה ותקווה

במהלך שמונה עשר החודשים האחרונים, חומרת האיום על עתידה של מדינת ישראל, הנובע מהמתחים והשסעים המאפיינים את החברה הישראלית במשך כל שנותיה, הלכו והתבהרו לעיני כולנו.

מגפת הקורונה חשפה סוגיות של מתח וטינה בין קהילות המרכיבות את החברה הישראלית, כמו גם מתחים בין קהילות שונות ומוסדות המדינה. התקשורת תרמה את חלקה בליבוי האש כאשר היא בחרה להתמקד בהפרות של קהילות שונות, לדוגמה בהלוויות המוניות של קבוצות מסוימות בחברה החרדית ומסיבות ריקודים של צעירים וצעירות חילונים. סקירה זו שמה את הזרקור על הקבוצות הקיצוניות והיוצאות מן הכלל שבכל קהילה.

[אסון המירון](#) המחיש מתחים אלו: את הניתוק וחוסר האמון בין חלקים בתוך הקהילה החרדית הרב-גונית, ומוסדות מדינה כגון המשטרה ורשויות תכנון. בדרכים אלו האסון חיזק דעות קדומות וסלידה של קהילות שונות כלפי החברה החרדית כולה.

מבצע "[שומר החומות](#)" עורר לרגע תחושה של סולידריות בין אזרחי המדינה היהודים, אבל במהרה המהומות האלימות בערים המעורבות בין אזרחים יהודים וערבים איימו על מרקם הקשרים המורכבים ממילא שבין 80% אזרחי המדינה היהודים ו-20% האזרחים הערבים. זאת עד כדי כך שפרשנים ביטחוניים מובילים הצביעו על השסע הפנימי כאיום אסטרטגי גדול מהאיומים שמבחוץ.

לצד ביטויים כואבים אלו של מתחים פנימיים ואף סכנה ממשית של התפוררות פנימית, אותם שמונה עשר חודשים סיפקו גם ביטויים למגמה הפוכה וחיובית של קבלה והכללה אזרחית.

מגפת הקורונה הולידה אין ספור דוגמאות של שיתופי פעולה מרשימים ומרגשים המגשרים על שסעים מרכזיים בחברה. שתי דוגמאות בולטות הן שיתוף הפעולה מציל החיים בין צוותי רפואה יהודים וערבים ושיתוף הפעולה בין צה"ל וקהילות חרדיות רבות.

יחד עם ההלם והזעזוע, גם אסון המירון סיפק דוגמאות של סולידריות: ישובים ערבים שבדרך בין הר מירון והישובים החרדים במרכז התארגנו במהרה לארגן תחנות רענון, ואזרחיות ואזרחי ישראל מכל הרקעים הגיעו לנחם את המשפחות המתאבלות.

לאחר שבוע מזעזע ומטלטל של התפרצות שגאה ואלימות יהודית-ערבית בערים המעורבות וברשתות החברתיות, כאשר יציבות המדינה עמדה בסימן שאלה, התגלתה תמונת מצב מרשימה של נחישות יהודית-ערבית משותפת. נחישות זו חשפה לכל את הרשתות האנושיות, האזרחיות והמקצועיות האיתנות שנקמו בין אזרחים יהודים וערבים בעשורים האחרונים, במידה רבה ביוזמת החברה האזרחית, עמותות ופילנתרופיה כאחד.

התגייסות זאת בולטת במיוחד בהשוואה להתרסקות של קשרים יהודים-ערבים עם התפרצות האינתיפאדה השנייה באוקטובר 2000. בימים ההם מיזמים של החברה האזרחית לקידום חיים משותפים בין אזרחים יהודים וערבים היו עדין בוסריים ושברירים בלי יחסי האמון, הידע והכלים הנחוצים להתמודדות עם משבר. נוסף על כך, ובשונה שנות אור מאירועי 2000, הפעם הקהילה העסקית התגייסה במלוא עוצמתה והשמיעה קול ברור של מחויבות לשותפות יהודית-ערבית. קריאה זו הגיעה לכל בית בישראל דרך המדיות השונות ובכל כביש [בשלטי חוצות](#).

יהיו עמדותינו הפוליטיות האישיות אשר יהיו, ברור שהמוסדות והמנגנונים הדמוקרטים של מדינת ישראל החזיקו מעמד לאחר שנים של תוהו ובוהו פוליטי. חרף המשברים, הצרחות והגידופים שאפיינו את השבעתה של הממשלה החדשה, אשר המחישו את הפגמים בתרבות הדמוקרטית של ישראל - התהליך הושלם.

כמו כן, בזמן שעדין מוקדם לעמוד על המשמעות הפוליטית והחברתית של הממשלה החדשה, ברור לכל שישראל נכנסה לעידן פוליטי חדש כאשר הקואליציה מורכבת ממפלגות מייצגות שמאל וימין, חילוניים ודתיים, יהודים וערבים. מכל נקודת מבט דמוקרטית יש כאן משב רוח של שיח אחר המתמקד בהרחבת הסכמות אפשריות, הכלת אי הסכמות, ומעבר מחשיבת סכום-אפס לחשיבה של win-win.

לפיכך, וחרף משבר דמוקרטי ממושך, ישנן עדויות רבות שהחברה הישראלית עשתה כברת דרך במסעה המטלטל ליצירת עתיד משותף מוצלח יותר מבעבר.

כעת, כאשר החברה הישראלית כולה ניצבת בצומת גורלי בין התקווה של התחזקות והסכנה של התפוררות, על החברה האזרחית, עמותות ופילנתרופיה כאחד, להתגייס במלוא עוצמתן ויצירתיותן למשימה.

בעקבות חזון המייסדים והמייסדות לקראת עתיד משותף מוצלח יותר

בנקודת מבט היסטורית אל מול אין ספור אתגרים קיומיים בעת הקמת המדינה, ולכן אולי כנגד כל הסיכויים, מנסחי, ומעט המנסחות, של מגילת העצמאות כבר הבינו את ההכרח שבמשימת בניית חברה צודקת. הרי במגילת העצמאות התעקשו להדגיש שמדינת ישראל:

"...תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא מושתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות;..."

בחלוף שבעים ושלוש שנים ובצל שמונה עשר חודשים של טלטלה, ברור מתמיד שחיזוק רקמתה של החברה הישראלית חייבת להיות במרכז סדרי העדיפויות.

כבוד נשיא המדינה היוצא, ראובן (רובי) ריבלין ייחס חשיבות אסטרטגית להתמודדות עם אתגר הלכידות החברתית לעתיד המדינה בנאום "[ארבעת השבטים](#)" אותו נשא ביוני 2015. בנאום זה הנשיא שיתף את הציבור בדרך נגישה בשינויים הדמוגרפים הצפויים בעשורים הבאים, והמחיש את ההכרח של טיפוח יחסים טובים הרבה יותר בין כל חלקי החברה. בעקבות נאום זה והעבודה הנמרצת של בית הנשיא יחד עם גורמים רבים בחברה האזרחית, העסקית והממשלתית ההבנה בחשיבות האסטרטגית של האתגר החלה לחלחל לקהלים נוספים, כולל הקהילה הביטחונית.

יחד עם התקדמות זו נכון יהיה להודות בכך שסוגיית טיפוח לכידותה של החברה הישראלית איננה נתפסת תמיד כפי שהיא צריכה להיתפס: כאתגר קונצנזואלי, כצורך אזרחי משותף, כהכרח אסטרטגי וצו מוסרי - כפי שהוא מתבטא במגילת העצמאות.

לאחר שבעה עשורים מוצלחים ביותר של בניית המדינה, מתחזקת התובנה בכך שהגיעה העת להשקיע

בבניית החברה. הבנה זו מונהגת במידה רבה ובאה לידי ביטוי בקהילה הפילנתרופית אשר מגבירה את השקעותיה במיזמים העוסקים בהיבטים שונים בחיזוק יסודות החברה נוסף על השקעות בתשתיות פיזיות.

רבות מהשקעות חברתיות אלו מתמקדות בחיזוק קהילות מוחלשות ובקידום חזון מייסדי המדינה "לטובת כל תושביה". עשייה זאת מושתתת על ההבנה הגוברת בין משקיעים פילנתרופים שצמצום פערים חברתיים וכלכליים, מתן הזדמנויות הוגנות יותר בכל תחומי החיים כגון חינוך, בריאות ותעסוקה, ויצירת אמון בין קהילות שונות, משרתת את כלל החברה והמדינה.

מושג הלכידות החברתית

במהלך העשורים האחרונים הורגשו ההשפעות הגלובליות של תהליכים ארוכי טווח. בין תהליכים אלו: גידול ומעבר אוכלוסין בתוך ובין מדינות, צפיפות ותחרות גוברת על משאבים. כתוצאה מכך, האנושות חווה חיכוך הולך וגדל בין קהילות שונות. אזרחי ואזרחיות מדינות מודרניות, ביניהן אזרחי ואזרחיות מדינת ישראל, מוצאים את עצמם בהתמודדות עם מציאות חדשה ומשתנה בקצב מסחרר ליצירת "חיים משותפים". מציאות זו הינה שונה בתכלית מזאת אשר אפיינה אלפי שנים של חיים בקהילות שלרוב היו הומוגניות ונפרדות.

בישראל כמו בעולם כולו, אנחנו מוצאים את עצמנו במרוץ ללמוד איך לחיות בהצלחה עם השונות והשונים מאיתנו ועל רקע זה התפתח העיסוק במושג הלכידות החברתית.

כפי שנכון בנוגע לכל מושג מופשט, על מנת להיות בעל ערך, מושג "הלכידות החברתית" דורש הגדרה מדויקת. להגדרת המושג התגייסו גופי מחקר, אקדמיה, מובילי דעה שונים, ממשל, אנשי מקצוע בתחום של חיים משותפים ופילנתרופיה, ביניהם OECD, מכון פיו, קרן ברטלסמן וגם מייק פרשקר, אחד ממחברי נייר זה, בספרו "[מקום לכולנו – לכידות חברתית ועתיד ישראל](#)".

אף שבאופן טבעי קיימת שונות בין הגדרות המושג על ידי הוגים שונים, לכולם משותפת ההתמקדות ב**טיב היחסים והאפשרות של יצירת עתיד משותף טוב יותר לכלל האזרחים של מדינה נתונה**. הגדרה עקרונית זו ויישומה העקבי של מושג הלכידות החברתית, מהווה מגן הכרחי נגד ניסיונות לדלל, לעוות ולגייס אותה לטובת חיזוק יחסים של קבוצת אזרחים מסוימת והדרת קבוצות אחרות.

זאת בשונה משימוש במושגים אחרים, לגיטימיים וחשובים לא פחות כמו "אחדות" (בתוך עמים), "סולידריות" (בין עובדים), "גיבוש" (בצבא או בקבוצת ספורט) ועוד.

בנוסף על הקונצנזוס בין ההוגים כי מושג הלכידות החברתית עוסק ביחסים בין אזרחיות ואזרחים של מדינה נתונה, ישנה הסכמה רחבה שהמושג מתייחס לטיב היחסים והאמון בין קהילות שונות במדינה נתונה ובין אותן הקהילות ומוסדות המדינה. כמו כן, ניתן דגש על החשיבות להיבטים חומריים ורגשיים של שייכות, מתן הזדמנויות לאזרחיות ואזרחים מכל הרקעים למוביליות חברתית, החשיבות בצמצום פערים סוציו-כלכליים ובקיום חזון אזרחי משותף לכלל הקבוצות. האחרון מהווה אתגר מיוחד במדינה המתאפיינת בלכידות נמוכה, כאשר אם לאמץ את משל השבטים של הנשיא ריבלין, הפנטזיה העתידית של "שבט" אחד הוא הסיוט של "שבט" אחר.

הנחת יסוד מוסכמת נוספת לכל העוסקות והעוסקים בתחום (או לפחות לאלו הפועלות ופועלים במדינות דמוקרטיות), הינה כי רק דמוקרטיה המושתתת על ערכים פלורליסטיים יכולה לספק את תנאי היסוד לטיפול לכידות חברתית. הדבר נובע מכך שרק תרבות דמוקרטית פלורליסטית מעניקה את האפשרות לאזרחים ואזרחיות מרקעים שונים ובעלי ובעלות אמונות שונות – לכבד שונות ולהכיל אי הסכמות עמוקות. כמו כן, אותה שיטת משטר ותרבות דמוקרטית בוגרת מעניקה את האפשרות להרחיב מרחבי הסכמה אפשריים ובכך לחזק את הרקמה האזרחית וליצור עתיד משותף טוב יותר לכלל האזרחיות והאזרחים.

דירוג מדינת ישראל במחקר קרן ברטלסמן 2013

במחקר שפורסם על ידי [קרן ברטלסמן ב-2013](#), הבוחן את רמות הלכידות החברתית בין 34 מדינות האיחוד האירופי ומדינות מפותחות נוספות, ישראל מדורגת במקום ה-28. במדד המתייחס לעמדות כלפי שונות, הדירוג אף נמוך יותר, 33 מתוך 34. למרבה הצער, אין סיבה לשער שבשמונה השנים מאז הסתיים המחקר חל שיפור ברוב המדינות, ביניהן מדינת ישראל. זאת בהינתן גל הפופוליזם ששטף דמוקרטיות רבות בעשור האחרון והתעצמותן של התהליכים ארוכי הטווח שתוארו מעלה.

בעוד שלדירוג הנמוך של מדינת ישראל ישנם הסברים היסטוריים, סוציו-פוליטיים, גיאופוליטיים, פסיכולוגיים-חברתיים, ביטחוניים ועוד – לכולנו צריך להיות עניין רב להתקדם מהמקום ה-28 ולהצליח גם בתחום הלכידות החברתית כפי שמדינת ישראל ידעה להצליח בתחומים רבים אחרים, כגון רפואה והייטק.

אין ספק שהתמודדות זו הינה מאתגרת במיוחד בנסיבות בהן ישראל ניצבת. קצב גידול האוכלוסין הינו מהגבוהים בעולם, והקונפליקט הישראלי-פלסטיני המתמשך מהווה חסם אסטרטגי לשיפור יחסים בין אזרחי המדינה היהודים והערבים כפי שנכחנו לראות במהלך החודשים האחרונים. נוסף על כך, ישראל מתמודדת עם מגוון של מחלוקות מורכבות לגבי הגדרת המדינה, מקורות סמכות ראשוניים ואפילו על גבולות. גם על רקע מחלוקות אלו ישנה שורה של מתחים בין קהילתיים, לדוגמה בין דתיים וחילוניים מכל הדתות, בין זרמים שונים בכל דת, בין מרכז ופריפריה, עולים וותיקים, מזרחים ואשכנזים ועוד.

לקראת חברה מלוכדת יותר – תפקידה הייחודי של הקהילה הפילנתרופית

כפי שצוין קודם, הקהילה הפילנתרופית הישראלית כבר תרמה רבות לקידום כלל הקהילות השונות המרכיבות את החברה הישראלית באמצעות השקעותיה בחברה האזרחית בתחומים הכוללים חינוך, רווחה, בריאות, תעסוקה ועוד.

יש להבחין בין מיזמים הפועלים בשני צירים עיקריים ששניהם חשובים באותה מידה, כמו גם האיזון ביניהם, בקידום לכידותה של החברה הישראלית: ציר אחד מתמקד בחיזוק אנכי של קבוצה מסוימת המשתייכת בדרך כלל לאחד מארבעת השבטים אותם זיהה הנשיא ריבלין (יהודים חילונים, דתיים, חרדים, וערבים. וגם "השבט" החמישי בלשון הנשיא-יהדות העולם). הציר השני עוסק באתגרים רוחביים המשותפים לכלל הקבוצות לדוגמה סוגיות כגון מגדר, אזרחיות ואזרחים עם מוגבלויות מכל הרקעים, נוער בסיכון ללא הבחנה, איכות הסביבה ועוד. תשומת לב, איזון נכון ואינטגרציה בין המאמצים בשני הצירים הללו - יתרום רבות לטיפוח לכידותה של החברה הישראלית.

כאשר קיימות זיקות ויחסי גומלין בין כל חלקי החברה, אך טבעי שקיימות זיקות ויחסי גומלין בין כל תחומי העיסוק של הפילנתרופיה. לצד היתרונות הברורים בהתמקדות הפילנתרופית בקבוצות מסוימות (לדוגמה חרדים, ערבים, הקהילה האתיופית, אנשים עם מוגבלויות ונשים), עלינו לזכור שבעולם האמיתי קטגוריות אלו חופפות באין ספור דרכים. הרי, נשים מהוות 50% מכל אחת מהקבוצות. כמו כן בכל קבוצה חיים אנשים עם מוגבלויות, נוער בסיכון, מתמודדי נפש ועוד.

מבלי לאבד מיקוד חיוני לעשייה אפקטיבית, היכרות במורכבות זו עשויה לאפשר זיהוי של הזדמנויות אין ספור לשיתופי פעולה בין העוסקים והעוסקות עד עתה בקהילות ותחומי עניין, לכאורה "נפרדים". הסתכלות כוללת ומשלבת זו עשויה לקדם טיפול בכל קהילה וסוגיה, להמחיש ולחזק את הקשר בין התחומים והקהילות השונות ולהוות מודל להתמודדות משולבת עבור כלל מערכות המדינה.

לסיכום, מאז שהוצב החזון והאתגר במגילת העצמאות, מדינת ישראל עשתה כבדת דרך ארוכה ואיתה הקבוצות השונות המרכיבות את החברה הישראלית. כעת מתקיימת הזדמנות היסטורית בעקבות התקופה המטלטלת שכולנו עברנו יחד להתגייס ולהוביל את הדרך לטיפוח חברה מלוכדת יותר המבטיחה עתיד משותף מוצלח יותר לכלל הקבוצות המרכיבות את החברה הישראלית.

הרי בטוח הדבר שבמידה ונדע להתגייס למשימה זו באותה חריצות, נחישות ויצירתיות שהושקעו בבניית המדינה, על שלל הישגיה, כך תראה הצלחתנו המשותפת בבניית החברה.
